

Likestillings- og
diskrimineringsombudet

Justisdepartementet
Lovavdelingen
lovavdelingen@jd.dep.no

Vår ref.:
11/1632- 2- AJB

Deres ref.:
201105936

Dato:
01.03.2012

Hørings svar - NOU 2011:13 Når sant skal skrives

Likestillings- og diskrimineringsombudet viser til departementets høringsbrev av 30. august 2011.

Ombudets hørings svar er basert på vår rolle som håndhever av diskrimineringslovgivningen og som tilsynsmyndighet for statens forpliktelser etter FNs kvinnekonvensjon (KDK) og FNs rasediskrimineringskonvensjon, jf. diskrimineringsombudsloven § 1 annet og tredje ledd.

Ombudets utgangspunkt i dette hørings svaret vil være Juryutvalgets forslag sett i lys av hensynet til rettssikkerhet knyttet opp til de diskrimineringsgrunnlag ombudet håndhever, som kjønn, etnisitet, religion, språk, seksuell orientering, nedsatt funksjonsevne og alder m.fl., med hovedvekt på bekjempelse av stereotypier og fordommer. Premisser for Juryutvalgets utredning og problemstillinger som drøftes, men som ikke umiddelbart reiser diskrimineringsrettslige spørsmål, vil derfor ikke bli berørt.

Hvorvidt lekdommerne skal ha en sentral rolle i strafferettspleien eller ikke, var ikke en problemstilling utvalget skulle utrede. Ombudet ser derfor ikke grunn til å gå nærmere inn på dette, men vil kort peke på at dersom demokratihensynet skal begrunne lekmannselementet, er det viktig at ulike grupper i samfunnet faktisk blir rekruttert som lekdommere. Utvalget skriver at gjennomsnittsalderen blant lekdommere er høy, og at personer med innvandrerbakgrunn er underrepresentert. I hvilken grad personer med nedsatt funksjonsevne deltar som lekdommere har ikke ombudet tall på, men vil anta at det også her er en underrepresentasjon. For å styrke representasjonen blant lekdommere bør det vurderes å gå igjennom den praksis som mange kommuner praktiserer i dag, med rekruttering blant nåværende eller tidligere politikere.

Valg av behandlingsform - meddomsrett eller jury

Ombudet ser at Juryutvalget er delt i en lagrettefraksjon og en meddomsrettfraksjon. I tråd med ovennevnte utgangspunkt tar ikke ombudet stilling til hvilken løsning som bør velges. Det sentrale for ombudet er at avgjørelser om skyldspørsmålet blir begrunnet på en betryggende måte i alle straffesaker, uavhengig av hvilken ordning man velger for organisering av lekdommerelementet i strafferettspleien.

Skriftlig begrunnelse for skyldspørsmålet i en juryordning

Skriftlig begrunnelse for bevisvurderingen under skyldspørsmålet er en viktig rettsikkerhetsgaranti, både for tiltalte og for fornærmede. Utvalget viser til argumenter som reell og samvittighetsfull prøving, etterprøvbarhet og effektiv rett til overprøving. Når avgjørelser om skyldspørsmålet ikke begrunnes nærmere, kan dette skape manglende tillit til resultatet, blant annet på grunn av antakelser om vektlegging av usaklige eller utenforliggende hensyn.

I tillegg til at begrunnede avgjørelser kan avdekke eventuelle feil ved lovanvendelsen og bevisbedømmelsen, kan begrunnelsen i noen tilfeller avdekke eventuelle fordommer eller stereotypier som kan ha påvirket resultatet. Dette vil særlig kunne være aktuelt i voldtektssaker (se nærmere om dette nedenfor) og i saker der noen av partene har minoritetsbakgrunn.

Det følger av KDK artikkel 2 c) og 2 f) at konvensjonspartene er forpliktet til å avskaffe kvinnekriminering, herunder ”å skaffe et rettsvern om kvinners rettigheter på like fot med menns...” og å ”treffe alle tiltak som er nødvendige, også i lovs form, for å endre eller oppheve eksisterende (...) praksiser som innebærer diskriminering av kvinner”. Det følger av FNs kvinnekomites generelle anbefaling nummer 19 at vold mot kvinner skal anses som kvinnekriminering i KDKs forstand.

Bekjempelsen av feilaktige stereotypier og fordommer er vesentlig i arbeidet mot diskriminering av kvinner. Ifølge KDK artikkel 2(f) og 5(a), samt Kvinnekomiteens generelle anbefaling nr. 25 er bekjempelsen av urettmessige stereotypier en av tre sentrale forpliktelser under konvensjonen.

Av Kvinnekomiteens uttalelser i avgjørelsen *Vertido v The Philippines* fra 2010 går det tydelig frem at konvensjonspartene er forpliktet til å eliminere stereotypier om voldtekter og voldtekts ofre i domstolene, og at unnlatelse av å gjøre dette krenker kvinners rettsvern. I ovennevnte sak ble en mann frifunnet for voldtekt med den begrunnelse at fornærmede ikke hadde kjempet

tilstrekkelig imot overgrepet. Komiteen la til grunn at domstolen hadde bygget på en feilaktig stereotypi om voldtektsorfres oppførsel, og Filippinene ble da ansett å ha brutt sine forpliktelser etter KDK artikkel 2 og 5. Grunnen til at ombudet trekker frem denne saken er at stereotypier og fordommer som dette ikke ville blitt avdekket dersom dette hadde blitt vektlagt i en norsk, frifinnende voldtektsdom slik rettstilstanden er i dag, siden bevisvurderingen under skyldspørsmålet ikke blir begrunnet. Hensynet til Norges forpliktelser under KDK må derfor tas i betraktning når Juryutvalgets forslag skal behandles. Statens forpliktelser til å bekjempe fordommer og stereotypier gjelder på alle områder i samfunnet, og innenfor strafferettspleien vil skriftlig begrunnelse for skyldspørsmålet bare være en del av dette arbeidet.

Ombudet har overfor FNs kvinnekomite uttrykt bekymring for hvordan holdninger til voldtekt, både blant voldtektsorfrene selv og i samfunnet for øvrig, kan påvirke den rettslige behandlingen av voldtekt. Flere studier har berørt spørsmålet om det i dag er et skille mellom lovgivers definisjon av voldtekt og befolkningens syn på voldtekter og voldtektsofre.¹ En studie av Smette og Stefansen fra 2006 viser at kvinner som har vært utsatt for seksuelle overgrep ikke alltid definerer overgrepet som voldtekt, selv om vilkårene i voldtektsbestemmelsen er oppfylt. Ifølge undersøkelsen var kvinnene mindre tilbøyelige til å definere overgrepet som voldtekt der gjerningsmannen var en bekjent, og der overgrepet var rusrelatert.² Smette og Stefansen knytter kvinnenens definisjon av voldtekt til stereotype oppfatninger om voldtektsofre, herunder oppfatningen om at berusede voldtektsofre ikke er verdige voldtektsofre.³ Voldtektsutvalget har også reflektert rundt dette i sin utredning.

Amnesty International og REFORMs undersøkelse av menns holdninger til voldtekt fra 2007 viste at 30 prosent av de spurte mente at en kvinne som er beruset, helt eller delvis er ansvarlig dersom hun blir utsatt for seksuelle overgrep.⁴ Videre viste undersøkelsen av halvparten av de spurte mente at kvinner som flørter åpenlyst helt eller delvis er ansvarlig dersom hun blir utsatt

---

¹ Ingrid Smette og Kari Stefansen "Det var ikke en voldtekt, mer et overgrep" i Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 1/2006.

² Smette og Stefansen (2006), se også Dyb, Grete og Mossige, Svein (red) Voldsutsatte barn og unge i Oslo. Forekomster og innsatsområder for forebygging. Oslo, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. (NOVA Rapport 22/2009).

³ Smette og Stefansen (2006)

⁴ "Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner". Amnesty International Norge og REFORM – ressurscenter for menn (2007)

for overgrep. Hver femte av de spurte mente kvinnene helt eller delvis er ansvarlig for overgrepet dersom hun er kjent for å ha hatt flere partnere.⁵

Fornærmedes troverdighet under lagrettens bevisvurdering i voldtektssaker var ett av flere temaer i Riksadvokatens rapport nr. 1/2007⁶, som blant annet viste til Lars-Jonas Nygårds undersøkelse, i utredningen kalt Nygard2010a. Ifølge undersøkelsen var flere lagrettemedlemmer skeptiske til fornærmedes festing og livsførsel, og flere ga uttrykk for stereotype oppfatninger knyttet til gjerningspersonen. Selv om det på grunnlag av denne undersøkelsen ikke kan slutes i hvor stor grad jurymedlemmer i voldtektssaker er påvirket av fordommer og stereotypier, så viste denne undersøkelsen at dette kan være et problem. Dette påpekes også av førsteamanuensis Magne Strandberg i sin oversikt over empirisk forskning om lekdommere, inntatt som vedlegg 1 til utredningen.

Det er, som utvalget selv redegjør for, vanskelig med dagens system å etterprøve hvorvidt jurymedlemmer tar usaklige eller utenforliggende hensyn i betraktning i sin vurdering av skyldspørsmålet. Utvalget medgir likevel at det kan være en fare for at slike hensyn kan influere på bevisvurderingen, og peker konkret på moralske, etiske og estetiske oppfatninger, fordommer og stereotypier, i tillegg til uriktige frifinnelser som følge av minstestrafte i straffebudene. Etter ombudets oppfatning kan sistnevnte hensyn være aktuelt i saker der tiltalte frifinnes fordi forholdet av ulike usaklige årsaker regnes som mindre alvorlig (f eks såkalte «nachspielvoldtekter») og der juryen mener minstestrafte vil være en for streng reaksjon.

Det å måtte skrive en nærmere begrunnelse gir i seg selv en bevisstgjøring som kan bidra til å hindre at stereotypier og fordommer spiller inn. Som det fremgår av utredningen finnes ikke empirisk grunnlag for å uttale seg om at dette er et omfattende problem i Norge i dag. Ombudets oppfatning er imidlertid at dagens system åpner for at slike usaklige hensyn kan spille inn i enkeltsaker uten at dette blir avdekket, og at systemet derfor må endres.

Hvordan avgjørelser om skyldspørsmålet kan begrunnes i en juryordning

Dersom en ordning med lagrette blir videreført, dog i revidert versjon, står man overfor flere alternativer for begrunnelse, beskrevet av utvalget under punkt

---

⁵ Hvem bryr seg? En rapport om menns holdninger til vold mot kvinner”. Amnesty International Norge og REFORM – ressurscenter for menn (2007)

⁶ Voldtektssaker som ankes behandles ved lagrette i lagmannsretten, jf Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) § 352. Lagretten skal svare ja eller nei på alle spørsmål, og ikke grunngi svarene, jf straffeprosessloven § 365.

8.14 i utredningen. Det fremgår videre at alternativ 2 og 3 har størst oppslutning.

Ombudet tar ikke stilling til hvilket alternativ som bør velges, men vil peke på at alternativ 3 (begrunnelsen gis i dommen) utelukker en begrunnelse for frifinnende jurykjennelser. Ombudet mener at også frifinnelser må begrunnes, ikke minst av hensyn til fornærmede i saken, jf. argumentasjonen knyttet til fordommer og stereotypier ovenfor.

I saker om seksuelle overgrep og vold i nære relasjoner vil fornærmedes troverdighet stå sentralt. Utvalget viser til en gjennomgang av dokumentasjon om fornærmedes interesser ved seksualovergrep (NOU 2000:33 s. 14,83-84 og 120-121) der det fremgår at for ofre for seksualovergrep var det avgjørende å bli trodd av domstolene. Det må antas at dersom tiltalte frifinnes, og fornærmede altså nettopp ikke er blitt trodd, vil det være svært viktig for fornærmede å vite årsakene til dette. Begrunnelsen vil ha en verdi i seg selv, i tillegg til at eventuell vektlegging av usaklige hensyn kan avdekkes.

Bruk av lyd- og bildeopptak under ankeforhandlingen

Utvalget foreslår å gi adgang til å spille av lyd- og bildeopptak fra førsteinstans under ankebehandlingen i særtilfeller, der det vil være en uforholdsmessig tung byrde for fornærmede eller vitner å forklare seg på nytt. Det forutsettes av fornærmede eller vitnene møter til ankeforhandlingen for å svare på eventuelle supplerende spørsmål.

Ombudet støtter forslaget. I likhet med Straffelovkomiteen og Fornærmedeutvalget legger ombudet til grunn at prosessen oppleves belastende av vitner og fornærmede i alvorlige straffesaker, og spesielt i saker om vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep. Belastningen øker ytterligere ved annen gangs domstolsbehandling. Juryutvalget viser til et møte med representanter fra Advokatforeningens utvalg for bistandsadvokater som bekreftet at det for enkelte fornærmede er en meget stor belastning å forklare seg gjentatte ganger om overgrep.

For å ivareta rettssikkerhetsgarantier for tiltalte, men også av hensyn til sakens opplysning, som også vil være i fornærmedes interesse, ser ombudet det naturlig at en eventuell avspilling av lyd- og bildeopptak må suppleres med krav om tilstedeværelse og eventuell utfyllende forklaring direkte for lagmannsretten.

Selv om det ligger utenfor utvalgets mandat å vurdere om opptak skal gjøres, vil ombudet påpeke at dersom den foreslåtte adgangen til avspilling av forklaringer skal ha betydning for fornærmede og vitner som er i en sårbar situasjon, må det foretas lyd- og bildeopptak av forklaringene i tingretten i større grad enn det som blir gjort i dag, spesielt i saker om seksuelle overgrep og vold i nære relasjoner.

I saker der fornærmede eller tiltalte har behov for språklig tilrettelegging på grunn av for eksempel utilstrekkelige norskferdigheter eller nedsatt funksjonsevne, vil lyd- og bildeopptak kunne dokumentere omfang av og kvalitet på tolkingen, i tillegg til andre eventuelle saksbehandlingsfeil. Departementet har gått inn for at det gjøres opptak av forklaringer avgitt under hovedforhandlingen i straffesaker, og ombudet mener at tungtveiende rettssikkerhetshensyn taler for dette.

Vennlig hilsen

Elisabeth Lier Haugseth
avdelingsleder

Anne Jorun Ballangrud
seniorrådgiver